

HERGER Csabáné

egyetemi tanár, az MTA doktora

PTE ÁJK

DOI: 10.15170/DIKE.2023.07.01.15

**A jogfosztás elmélete és gyakorlata
a Horthy-korszak második felében és az NS-rendszerben**

**Beszámoló az Alexander von Humboldt Alapítvány által támogatott intézményi
együttműködésről (Göttingen – Pécs, 2019–2023)**

1. Ami elviselhetetlenül igazságtalan

Túry Sándor Kornél¹ a szegedi jogi fakultáson a kereskedelmi és a váltójog professzora volt, amikor 1935-ben a magánjog, ezen belül elsősorban a kereskedelmi jog területén a jogalkotás és a jogalkalmazás igazságosságának a kérdését mintegy száznegyven oldalas tanulmányában elemezte. Véggkövetkeztetése szerint „a jogrend, mint az emberi együttélés külső rendjét megteremteni hivatott szervezet“, az „abszolút igazságot“ a maga komplexitásában tökéletesen megvalósítani sosem képes, hiszen előfordul, hogy „a magánjognak a külső tényekhez joghatást fűző szabályozása kivételesen jogvesztést is foglal magában az érdekeltek egyikére vagy másikára nézve“, ezért ilyen értelemben az abszolút igazságra törekvés nem is szolgálná a jog célját.² Túry összegző megállapításának valóság tartalmát kénytelen elismerni az, aki szembesült már az ember és ember közötti jogviszonyban az érdekek ütközésével és az erre adható jogi válaszok relatív jellegével. Kutatási beszámolómon nyitó gondolataként ezért – ebben az értelmezési keretben – Túry művéből azt az alapállítást idézem, amely őt az igazságosság vizsgálatára indította: „Jogtudománynak, jogalkalmazásnak és jogalkotásnak végső célja az igazság kutatása és megvalósítása. A jogtudomány ezt a célt csak úgy érheti el, ha minden más tudományhoz hasonlóan a valóság kutatását tartja szem előtt s e célra alkalmas eszközöket is választ ki. E célkitűzés és így eszközök hiányában a jogtudomány éppoly kevésbé lehet igazi tudomány, akár csak a természettudományok bármelyike. A (bírói) jogalkalmazás jogot csak akkor szolgáltat, ha az eldöntésre váró konkrét esetben a valóságos tényállás felderítésére törekszik s az ilyként felderített tényállásra a helyes jogot alkalmazza. És a jogalkotás is csak akkor szolgálja a jog eszméjét, ha az igazság követelményét tartja szem előtt s annak a követelménynek mindenütt érvényt is szerez.“³

Arra a kérdésre, hogy mit jelent az igazságosság mint „jó“ és a jogtalanság mint „rossz“, hogy hogyan definiálható a „jó“ és a „rossz“, vagy léteznek-e egyáltalán ezek a kategóriák, az európai jogi kultúra gyökereinek, a görög és a zsidó-keresztény jogfilozófiának a segítségével adható válasz. Az utóbbiban az isteni kinyilatkoztatott jog nem hagy kétséget afelől, hogy hol van a határ a jó és a rossz között és ezek tartalma miben áll,⁴ az előbbiben azonban nézetek sokaságával találkozunk. Hésziodosz, a Kr. előtti 8-7. század fordulójának ismert költője Dikét, az igazságosság forrását keresve kortársai figyelmét az isteni parancsolatok (*ius divinum*) fontosságára hívta fel, míg a milétoszi Arkhelaosz a Kr. előtti 5. században a természetfeletti igazságosságot az ember által

¹ HAMZA, Emlékezés Túry Sándor Kornélra (1892–1971), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára.

² TÚRY, Igazságellenes tényezők a jogban, különös tekintettel a kereskedelmi jogra 318.

³ TÚRY, Igazságellenes tényezők a jogban, különös tekintettel a kereskedelmi jogra 179.

⁴ HACK, Az európai jogi kultúra zsidó-keresztény gyökerei 9–32.

alkotott jogi normákkal helyettesítette. Amikor azonban a *ius humanum* az athéni szofista politikusok erkölcsi relativizmusával párosult, *Szókratész* ezzel a csupán alaki szempontból jognak tekinthető jelenséggel szemben makacsul állította, hogy a természetes rendből állandó erkölcsi értékek világlanak ki.

Az igazságosság és a jogtalanság határai⁵ akkor ismerhetők fel, ha alapállításként elfogadjuk, hogy létezik igazságosság és jogtalanság, és ezek egymástól világosan elkülöníthetők. Az igazságosság keresése azonban a jogi pozitivizmus korában koránt sem bizonyult és bizonyul egyszerű feladatnak, és nem is biztos, hogy közösségi szinten az abszolút igazságnak kell az emberi együttélés alapjául szolgálnia. Jó példa erre az útkeresésre a prágai születésű *Hans Kelsen* munkássága, aki – nem csak jogi, hanem társadalmi értelemben is „polgárrá” asszimilálódva – 1906-ban Bécs intellektuális miliójében kezdte meg a tudományos munkásságát, majd 1973-ban Kaliforniában fejezte azt be. A fiatal *Kelsen* úgy vélte, hogy egy adott korban, adott helyen, adott jogi kultúrában igazságosnak vagy etikusnak gondolt normák mindig relatív értékekre reflektálnak, melyből ő azt a következtetést vonta le, hogy a pozitív jognak a természetjoggal való igazolása lehetetlen. Állította, hogy a tudományos igényű jogi megismerésnek nélkülöznie kell az erkölcsöt, mivel az szerinte racionálisan igazolhatatlan, ahogy ilyen természetűnek vélte az abszolút igazságosság fogalmát is, amit *Platon* államelméletére hivatkozva a demokrácia védelme érdekében utasított el.⁶ Inkább ún. tiszta jogtana, demokrácia-tana⁷ és pacifizmusa volt az,⁸ amellyel korának jellemzői, az imperializmus, a diktatúra és a metafizikai jogtan ellen felemelte a szavát. Mintegy két tizeddel később, 1951. október 31-én az idős *Kelsen* nyugdíjba vonulása alkalmával elmondott búcsúbeszédében⁹ – az abszolút igazságosság definiálása helyett – csak arra vállalkozott, hogy elmondja, számára mit jelent az igazságosság: a tudomány, a tudománnyal együtt az igazság és az őszinteség védelmét, ami „*a béke, a demokrácia és a tolerancia igazságossága*”.¹⁰

Gustav Radbruch (1878–1949) német jogfilozófus és büntetőjogász 1946-ban azt állította, hogy a bíró a pozitív jog és az igazságosság közötti konfliktus esetén akkor és csakis akkor dönthet a jogi normával szemben és ehelyett az anyagi értelemben vett igazságosság mellett, ha a kérdéses norma elviselhetetlenül igazságtalannak („*unerträglich ungerecht*”) tűnik vagy a jog fogalmában alapvetően benne foglalt, minden emberre kiterjedő egyenlőség elvét tudatosan tagadja („*bewusst verleugnet*”).¹¹ *Radbruch*, aki 1920 és 1924 között az SPD (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) képviselője volt a Birodalmi Gyűlésben, rövid ideig (1921/22 és 1923) a Weimari Köztársaság birodalmi igazságügyi minisztereként, majd 1926-tól Heidelbergben egyetemi tanárként tevékenykedett, ugyancsak személyes tapasztalattal rendelkezett arról, hogy mit jelent az igazságosság és a jogbiztonság közötti összhang hiánya. Röviddel *Adolf Hitler* birodalmi kancellárrá történő kinevezését (1933. január 30.) követően megfosztották a katedrától. Egy évnyi angliai menedék után hazatért ugyan, de haláláig magántanár maradt csupán. A törvényes jogtalanság és a törvényfeletti jog („*gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*”) tézise, akárcsak a kölni katedrájától 1933-ban megfosztott *Kelsen* demokrácia-tana, ma is hitelesen cseng.

⁵ Lásd bővebben: HERGER, Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban 94–103.

⁶ KELSEN, Die platonische Gerechtigkeit 91–114.

⁷ Lásd többek között: KELSEN, Verteidigung der Demokratie 90–98.

⁸ OLECHOWSKI, Hans Kelsen 507–513.

⁹ <http://gradlectures.berkeley.edu/series/moses-lectures> (2023. 05. 01.).

¹⁰ KELSEN, Was ist die Gerechtigkeit 43.

¹¹ *Gustav Radbruch* 1946-ban megjelent művének újabb kiadását lásd: RADBRUCH – HASSEMER, Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht.

A jogfosztás elmélete és gyakorlata a Horthy-korszak második felében és az NS-rendszerben című kutatási projekt megvalósításához az Alexander von Humboldt-Alapítvány által támogatott intézményi együttműködés (2019–2023) keretében a göttingeni Georg August Tudományegyetem jogtörténész professzora, Eva Schumann és kollégái (Helen Anke Abram, Timo Marcell Albrecht és Tim Schütz), valamint magyar részről a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténeti Kutatócsoport tagjai (Schweitzer Gábor, Lehotay Veronika, Niklai Patrícia Dominika és Herger Csabáné) részvételével ugyanezzel a céllal, az ember és ember között megvalósítható igazságosság keresésének a szándékával fogtunk hozzá egy olyan korra koncentrálni (1933–1944), amikor a testvérgyilkos Káin szelleme különösen erőteljesen működött.

2. A kutatási téma meghatározása

Az ún. Horthy-korszak (1920–1944) második felében, amely időben a nemzetiszocialista „III. Birodalom” kiépülésével és működésével egybeesett, a jogállamiság jelentős mértékben leépült Magyarországon is, és ennek keretében a zsidó állampolgárok lépcsőzetes jogkorlátozása, majd teljes jogfosztása is megtörtént. Kutatási projektünkben a magyar jogfejlődés összehasonlító módszerrel és transznacionális szemlélettel történő tanulmányozása nem a korabeli Magyarországon elfogadott törvények elemzését jelentette, hanem a magyar és a német jogászok közötti kölcsönhatások, összefonódások és eszmecserék értelmezését, továbbá az antiliberális, diszkriminatív és rasszista jogelméletek összehasonlítását. A magyar jogalkotás 1938 óta egyértelmű párhuzamokat mutatott az 1933 óta tartó náci „jogmegújítással”. Kérdés azonban, hogy a magyar jogi változások mennyiben jelentettek jogátvételt, milyen kapcsolatokon alapultak és miben fedezhetők fel – a hasonló jelenségek ellenére – nemzeti sajátosságok.

Kutatási projektünk három átfogó témára terjedt ki, melyek közül az első és a harmadik területen a göttingeni és a pécsi projektteam közösen dolgozott, míg a második területre – a nyelvi kompetencia miatt – elsősorban a magyar kutatók fókuszáltak, a német fél koncepcionális támogatásával. A kutatás egyrészt a komplex témakör eszmetörténeti megközelítését követelte, másrészt az antiliberális, diszkriminatív és rasszista jogi nézetek magyar joggyakorlatba való beépülésével foglalkozott, végezetül pedig a szereplők interakcióit vizsgálta. Bár a három területnek különböző fókuszpontjai mutathatók ki, számos kapcsolódási pontjuk is van, amelyek lehetővé tették a projekt négy éve alatt azt, hogy résztvevő német és a magyar kutatók között állandó eszmecsere alakuljon ki.

Az első témakörben a jogi fogalmak összehasonlító elemzésével, illetve a jogrend változásainak a háttérben álló eszmék átadásával foglalkoztunk. A Hans Frank által 1933-ban alapított és 1942-ig általa vezetett Nemzetiszocialista Német Jogi Akadémián 1935-ben állították fel a Német-Magyar Jogi Kapcsolatok Munkacsoportját. Német Jogi Akadémia levelező tagjai között számos neves, magas beosztású külföldi jogász volt, mint például Radocsay László¹², Magyary

¹² Radocsay László (1878–1968) 1939. november 9-től a német megszállásig, több kormány alatt felelt az igazságügyi tárcáért, 1942-ben *A jog megújítása Magyarországon (Die Rechtserneuerung in Ungarn)* címmel készített tanulmányt a Német Jogakadémia számára, melyben a magyar jogfejlődést a náci jogújítással hasonlította össze. Lásd bővebben: HERGER, Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban 100.

Zoltán¹³, Mikecz Ödön¹⁴, Oswald István¹⁵, Stolpa József¹⁶, Töreky Géza¹⁷ vagy Vladár Gábor¹⁸. A levelező tagok részt vettek az Akadémia konferenciáin, beszerezték folyóiratait, és előadásokkal, publikációkkal is aktívan hozzájárultak az Akadémia munkájához. Az együttműködésnek ezt a formáját az egyes jogterületeken külön megvizsgáltuk, és kimutattuk azokat a párhuzamokat is, amelyek neves német nemzetiszocialista jogászok és magyar kollégáik jogpolitikai elképzeléseiben megjelentek. A magyar jogászok német nyelvű publikációi alapján azt is nyomon tudtuk követni, hogy az úgynevezett jogi megújulás, a „népi” gondolkodás, valamint az antiliberális, diszkriminatív és rasszista jogelméletek mely elemei fordultak elő Magyarországon. A magyar és a német projektteam is törekedett arra, hogy a fennmaradt források és a korabeli szakirodalom alapján feltárja, hogy volt-e az említett kérdésekben nemzeti diskurzus, és amennyiben igen, akkor az egyes nézetek képviselői milyen érvekkel támasztották véleményüket alá. Így tettünk kísérletet arra, hogy kimutassuk, párhuzamos fejleményekről vagy tudatos befolyásolásról és jogátvételről volt-e inkább szó, sajátos nemzeti eltérésekkel.

A magyar jogalkalmazásra fókuszáló második témakörben olyan kérdéseket vizsgáltunk, mint a zsidó bírák és ügyészek elbocsátása, illetve kényszernyugdíjazása, a zsidó vagyon és zsidó vállalatok árjásítása, a házassági tilalmak és fajvédelmi rendelkezések végrehajtása, a büntető és a polgári bíráskodásban a diszkriminatív jogszabályok alkalmazásának módja. Az értékelés elsősorban a Magyarországon rendelkezésre álló, eddig alig vizsgált levéltárakban fellelhető dokumentumok alapján történt. Ebben az intenzív levéltári munkában a német projektteam ugyan nem tudott részt venni, *Eva Schumann* korábbi kutatásai, melyekben a nemzetiszocialista intézmények működését dolgozta fel, jó összehasonlítási alapot képeztek a magyar projektteam eredményeinek az értékeléséhez.

A harmadik témakörben a német és magyar jogászok közötti együttműködést vizsgáltuk. A már említett Német-Magyar Jogi Kapcsolatok Munkacsoportja mellett a két ország igazságügyi minisztériumai között is intenzív kapcsolat volt, különösen az 1939 és 1941 közötti években. Ez idő alatt több nemzetközi egyezményt készítettek elő és fogadtak el Németország és Magyarország között a polgári jog és a polgári eljárásjog területén. *Max Merten*, a birodalmi igazságügyi minisztérium felelős tisztviselője a megállapodások kidolgozása érdekében többször is Magyarországra utazott, más prominens náci jogászok is részt vettek a tárgyalásokban, mint például *Hans Globke*, a birodalmi belügyminisztérium miniszteri tanácsosa, a nürnbergi faji törvények

¹³ *Magyary Zoltán* (1888–1945), a két világháború közötti időszak nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő közigazgatási jogásza, a budapesti jogi fakultás egyetemi tanára, valamint a Magyar Közigazgatástudományi Intézet alapítója és vezetője. Lásd bővebben: SCHWEITZER, „Der Name Euer Gnaden ist mittlerweile ein Begriff auch im Dritten Reich, der alle Türen öffnet.” 161–178.

¹⁴ *Mikecz Ödön* (1894–1965) 1935-től *Gömbös Gyula* miniszterelnöki sajtóosztályát vezette. A következő évtől belügyi államtitkár, 1938. március 9-től a *Darányi*-kormány, majd az *Imrédy*-kormány igazságügyi minisztere volt. Lásd bővebben: HERGER, Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban 99–100.

¹⁵ *Oswald István* (1867–1944) 1894 óta töltött be bírói hivatalt. 1926-ban curiai tanácselnök, majd 1934 és 1937 között a királyi Curia elnöke volt. Lásd bővebben: HERGER, Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban 99.

¹⁶ Az egyházjogász és bíró *Stolpa József* (1887–1958) 1937-ben lett a közoktatási és vallásügyi minisztérium államtitkára. Lásd bővebben: HERGER, Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban 100–101.

¹⁷ *Töreky Géza*t (1873–1961), aki büntető bíróként, ügyészként és igazságügyminisztériumi alkalmazottként is tevékenykedett, 1937-ben nevezték ki a királyi Curia elnökévé. Ő volt az, aki a német megszállás alatt a zsidó bírókat eltávolította a királyi főbírósról. Lásd bővebben: HERGER, Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban 100.

¹⁸ *Vladár Gábor* (1881–1972) a királyi Curia bírása és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Az Igazságügyi Minisztériumban 1918 óta dolgozott. 1944 tavaszán több konfliktusa volt a belügyi tárcával, ami a lemondásához vezetett. 1944. augusztus 29-től, amikor a vidéki zsidóság deportálása már megtörtént, igazságügyminiszteri tárcát kapott a *Lakatos*-kormányban, 1944. október 16-tól azonban ő maga is bujkálni kényszerült. Lásd bővebben: HERGER, Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban 99.

kommentátora, ahogy azt a Lichtenfeldi Szövetségi Levéltár iratanyagából (R 3001/23192, Bl. 74) *Eva Schumann* kimutatta. Jelentősséggel bírt a német és a magyar jogászok közötti interakciók területén a Német Jogakadémia Nemzetiségi Jogi Bizottságának munkája is, amely intenzíven foglalkozott a magyarországi német etnikum jogi státuszával. Elsősorban azt vizsgálták, milyen módon és mértékben befolyásolható ez a népcsoport. Mindeközben – az intenzív „kulturális együttműködés” jegyében – számos vezető német jogász tartott előadást Magyarországon, és többnyire az 1941-ben alapított budapesti Német Tudományos Intézet bevonásával megbeszéléseket folytattak magyar jogászszervekkel és szervezetekkel (így az országos ügyvédi kamara elnökével, igazságügy-miniszterekkel vagy a Budapesti Jogászegylet tagjaival), és vezető magyar jogászok is szót kaptak az NSDAP gyűlésein, illetve a Nemzetiszocialista Német Jogi Akadémián fórumain, ahogy ezt az Akadémia folyóirata (ZafDR) alapján nyomon követtük.

3. A kutatási projekt eredményei

Kutatási eredményeinkről elsősorban közös konferenciáinkon számoltunk be. A projektterv előkészítésének szakaszában 2018. április 26-án Pécsen rendezte meg a magyar projektteam az első ülést (*Polgári kori jogintézmények, torzulások és jogkövetkezmények Magyarországon*) más hazai kutatók közreműködésével. Mindaddig feltáratlan levéltári dokumentumok alapján *Schweitzer Gábor* a Pécsi Ügyvédi Kamara tagságát érintő változásokat és működését, *Herger Csabáné* a Pécsi Közjegyzői Kamara éves közgyűléseinek jegyzőkönyvei alapján a tagjok hozzászólásaiból látható politikai és jogi felfogás alakulását, *Lehotay Veronika* pedig a Miskolci Királyi Ügyészség tevékenységét mutatta be az 1938 és 1945 közötti időszakban. *Niklai Patrícia Dominika* a népbíróságok és a népi ügyészségek magyarországi felállításának (1945) nemzetközi jogi alapjaival foglalkozott. A konferencia anyaga a DÍKÉ c. folyóirat 2018/1. számában jelent meg.¹⁹

Miután a projekthez elnyertük az Alexander von Humboldt-Alapítvány támogatását, az első kutatási év eredményeit 2019 szeptemberében kétnapos konferencia keretében vitattuk meg Pécsen. Az előadások (*Eva Schumann: Die Akademie für Deutsches Recht und ihre Beziehungen zu Ungarn*, *Tamás Antal: Chapters from the History of the Hungarian Ministry of Justice in World War II*; *Herger Csabáné: Rechtsprechung des Königlichen Gerichtshofs Pécs nach dem Inkrafttreten des dritten Judengesetzes*; *Helen Abram: Ehegesundheit: Überblick über die Entwicklungen anhand der Gesetzgebung im Dritten Reich und internationale Dimensionen*; *Schweitzer Gábor – Vörös István Károly: The „First Tannery of Pécs” during the Years of Anti-Jewish Legislation*; *Paksy Zoltán: The Implementation of the Hungarian „numerus clausus” Act in the University of Pécs*; *Hábel János: Bürgermeister Dr. Lajos Esztergár und die „Lösung der Judenfrage” in Pécs*; *Veronika Lehotay: Strafrechtliche Rechtsprechung im Komitat Borsod-Abaúj-Zemplén. Die königliche Staatsanwaltschaft*; *Tim Schütz: 'Zum Schutze der Gemeinschaft berufen': Der Antiliberalismus in der ungarischen Strafrechtsentwicklung der 1930er Jahre und sein Verhältnis zur ‚Rechtserneuerung‘ im deutschen Strafrecht*; *Vitári Zsolt: Minderheitenrecht in Ungarn in der Zwischenkriegszeit und dessen Anwendung im Alltag am Beispiel der Ungarndeutschen*; *Timo Albrecht: Die rechtliche Lage der deutschen Minderheit im Ungarn der Horthy-Ära*; *Gergely Kunt: Psychological Coping Mechanisms of a Jewish Hungarian Teenager*, *Lilla Ecséry*; *Niklai Patrícia Dominika: Kulturpolitik in Ungarn. Unterrichtsverwaltung zwischen 1933 und 1945 im Komitat Baranya*; *Horváth Máté – Kövér Bálint: War Crimes and Crimes against Humanity in Baranya County during World*

¹⁹ <https://journals.lib.pte.hu/index.php/dike/issue/view/9>.

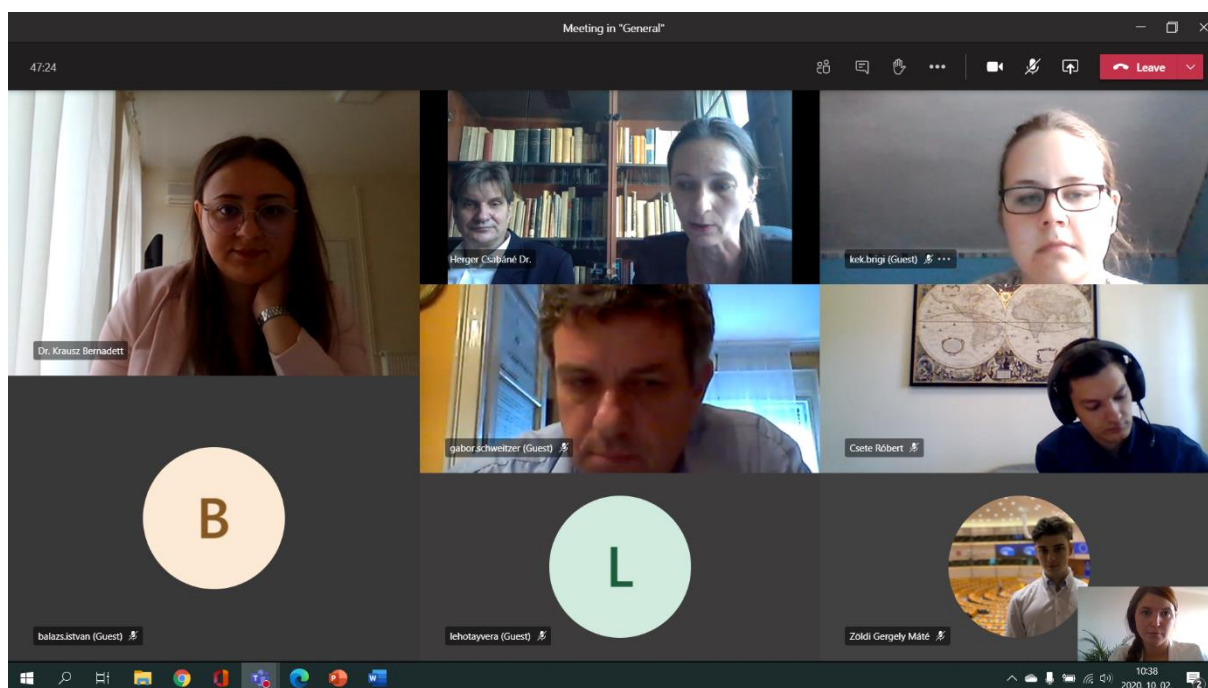
War II. The People's Tribunal Pécs, 1945–1950) írott változata a Díké c. folyóirat 2019/2. számában jelent meg.²⁰

1–2. kép: Pécs, 2019. szeptember 3–4.

²⁰ <https://journals.lib.pte.hu/index.php/dike/issue/view/273>.

2020. október 2-án a covid 19 járvány következtében a virtuális térben találkozott a magyar projektteam (*Schweitzer Gábor: Magyar Zoltán tanítványai a „Harmadik Birodalomban”*; *Lehotay Veronika: A magyar büntető-jogtudomány, 1938–1944*; *Niklai Patrícia Dominika: Balázs Ferenc és a kisebbségi iskolaiügy 1938–1944*; *Herger Csabáné: Jogkorlátozás és jogfosztás a gazdasági életben a Pécsi Királyi Törvényszék joggyakorlata alapján, 1938–1944*). Ez alkalommal két további kutató gazdagította a rendezvényt (*Krausz Bernadett: A magyar magánjog-tudomány kapcsolatai a Német Jogi Akadémiával a Horthy-korszakban*; *Heindl Péter: Léteztek-e faji szabályok a romákkal szemben a Horthy-korszakban?*). Bár a projekt teljes idején törekedtünk arra, hogy más hazai és nemzetközi rendezvényeken és folyóiratokban is bemutassuk a kutatásainkat, fontosnak tartottuk, hogy a Díké újabb tematikus lapszámában (2020/2. szám) is megjelenjen a projektkonferencia-előadások írott változata.²¹

3. kép: Online konferencia, 2020. október 2.

A járvány elhúzódása arra kényszerített bennünket, hogy a személyes találkozásról 2021-ben is lemondjunk. Öröm az ürömben, hogy a technikai lehetőségeket kihasználva, 2021. október 7-én Budapesten – az NKE Összehasonlító Alkotmányjogi Intézetének és ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpontja Jogtudományi Intézetének a bevonásával – hibrid formában mégis beszámolhattunk a harmadik kutatási év eredményeiről. A pécsi és a göttingeni projektteam előadásaihoz (*Lehotay Veronika: Beiträge ungarischer Strafrechtswissenschaftler im NS-Deutschland, 1933-1944*; *Schweitzer Gábor: The Disciples of Professor Zoltán Magyar in Nazi Germany, 1933–1944*; *Timo Marcel Albrecht: Das Wiener Volksgruppenabkommen von 1940 als Ausdruck nationalsozialistischer Volksgruppenrechts? Seine Vorgeschichte, Inhalte und Auswirkungen auf die deutsche Minderheit in Horthys Ungarn*; *Helen Ahlke Abram: Eugenische Eheberatung in Deutschland und der deutsch-ungarische Austausch bis 1945*; *Herger Csabáné: Beiträge ungarischer Privatrechtswissenschaftler im NS-*

²¹ <https://journals.lib.pte.hu/index.php/dike/issue/view/364>.

Deutschland, 1933–1944; Niklai Patrícia Dominika: Schriften über Bildung und Kulturpolitik in der Monatsschrift für Deutsch-Ungarischen Kulturaustausch der Ungarisch Deutschen Gesellschaft in Budapest, 1940–1944) négy további kutató csatlakozott ebben az évben: Halász Iván (*The Political and Professional Career of Professor Nándor Bernolák, 1880–1951*), Szente Zoltán (*The Principles of Constitutional Law in Nazi Germany*), Krausz Bernadett (*Private Law Publications in Hungary between 1920–1944 with Special Regard to the Influence of German Law and the Restriction of Rights*) és Csete Róbert (*Die im NS-Deutschland veröffentlichten Schriften von István Egyed und István Csekey, 1933–1944*). Az előadások írott változata a Díké c. folyóirat 2021/2. számában jelent meg²² úgy, hogy a tematikus lapszám két újabb írást (*Jakab Éva: Berlin 1938: Aus den Lehrjahrendes Elemér Pólay; Dan Sato: Egy sikertelen kísérlet. A nyugati jogtörténeti kutatások kezdete Japánban*) is tartalmazott a kutatási projekt témájához kapcsolódva.

A projekt negyedik évében elkészült a kutatás forrásait és eredményeit bemutató német nyelvű honlap, melynek elérhetősége 2023 végére válik korlátlaná, 2023 tavaszán pedig Göttingenben rendeztük meg záró konferenciánkat.

4. kép: Göttingen, 2023. március 28–29.

Az öt nagyobb témakörhöz sorolt előadások széles ívű áttekintést adtak a nemzetiszocialista rendszer Németországon kívüli hatásairól (*Dieter Pohl: Ein völkisches Europa; Dan Sato: Die „Neue Europäische Ordnung“ in der japanischen Rechtsgeschichtsforschung*), nemzetiszocialista rendszer és a Horthy-rendszer jogi kapcsolatairól (*Eva Schumann: „Zwischenstaatliche Zusammenarbeit der Rechtswahrer“ –*

²² <https://journals.lib.pte.hu/index.php/dike/issue/view/521>.

Interaktionen zwischen dem NS-Regime und Ungarn; Herger Csabáné: NS -Rechtstransfer aus ungarischer Perspektive; Gerrit Hamann: Rechtshilfeverträge im Lichte von Krieg und Expansion: Ablauf, Motive und Protagonisten der deutsch-ungarischen Rechtshilfeverhandlungen 1939–1941), a nemzetiszocialista jog tudományos értékeléséről (Kamila Staudigl-Ciechowicz: Verehrung – Indifferenz – Missbilligung? Das NS-Staatsrecht im österreichischen Rechtsdiskurs; Techet Péter: Carl Schmitts Reisen nach Ungarn und in das ungarische Rechtsdenken; Schweitzer Gábor: „The New Direction of Constitutional Law“: The Echo of German National Socialist Constitutional Law in Hungary's Legal Discourses), a zsidók jogfosztásának transznacionális jelenségéről (Miloslav Szabó: Der Antisemitismus in Zentraleuropa zwischen den Weltkriegen: Semantik, soziale Praxis, politische Programmatik; Halász Iván: Political System and Anti-Jewish Laws in Slovakia during the Second World War; Helen Ahlke Abram: Judengesetzgebung im deutsch-ungarischen Vergleich; Lebotay Veronika: Entrechtung der Juden in der ungarischen Gerichtspraxis), valamint a német kisebbségre vonatkozó nemzetiszocialista elképzelésről és a magyar kisebbségi politikáról (Timo Marcel Albrecht: Deutsches Volksgruppenrecht in Donauropa: Transnationaler Vergleich eines NS-Rechtstransfers; Vitári Zsolt: Ungarns Minderheitenrechtler der Horthy-Ära: Verbindungen zum „Dritten Reich“ und ihre Haltungen zum NS-Volksgruppenrecht; Spannenberger Nobert: Der erste Basch-Prozess 1934: juristische Abhandlung politischen Engagements; Niklai Patrícia Dominika: Ungarns Assimilationspolitik im Kultur- und Bildungsbereich: Eine Analyse von Rechtsetzung und Rechtspraxis; Timár Balázs: Reflections on the NS Legal System in Hungary). 2023 végére készül el a konferencia anyagát német illetve angol nyelven tartalmazó kötet, sőt – hogy a Díké a magyar olvasóközönségnek is beszámolhassunk a magyar jogtörténet-tudományban hiánypótló kutatásról – a teljes anyagot közzé tesszük magyar fordításban is a Díké 2023/2. lapszámában.

4. Záró gondolat

2019-ben Krausz Bernadett doktorandusz a projekt keretében a két világháború közötti időszak három hazai jogi szakfolyóiratát tekintette át teljes egészében, hogy megvizsgálja, magánjogászaink milyen módon viszonyultak a jogállamiság fokozatos leépítéséhez és a jogfosztáshoz. Tanulmánya meglehetősen rövidre sikeredett, bár törekedett arra, hogy a tudományos írásokat társadalmi kontextusban is elhelyezze. A három folyóirat az 1934 és 1946 között átmenetileg megszüntetett *Jogtudományi Közöny*, az 1925 és 1938 között kiadott *Polgári Jog*, valamint az 1920 és 1944 között megszakítás nélkül megjelenő *Magyar Jogi Szemle* volt. Megállapította, hogy a vizsgált időszakban az egyetlen magyar magánjogász, aki merte a magánjogi jogalkotás és joggyakorlat új jelenségeit – meglehetősen óvatosan – bírálni, az *Meszlény Artúr* volt. *Meszlény* nem a történeti jogi iskolához tartozott, hanem az ún. szociális magánjog képviselője volt, nagy érzékenységgel a társadalmi igazságtalanságok iránt.²³ Tegyük hozzá: mindez 1922-ben történt, akkor, amikor – bár a *numerus clausus* törvény már jelezte a jogkorlátozás fő csapásvonalát – még igazán nem látszott, milyen mélységekig érhet *Káin* szellemének az uralma.

A beszámolómat, ami elsősorban azt mutatta be, hogy az összehasonlító jogtörténet-tudomány eszköztárával hány nyitott kérdésre kereshetünk még választ a jövőben, *Meszlény* soraival zárom: „*Persze, hogy mely idők normálisak és melyek nem azok, ez felfogás és sokban – érzékenység dolga. Vajon*

²³ KRAUSZ, Magyar magánjogászok a német jog hatásáról és a jogfosztásról 55–66.

*ma normálisak-e? Vagyunk egynéhányan, akik arra habozás nélkül nemmel felelünk. A hivatalos felfogás azonban az, hogy igen. Fiat applicatio.*²⁴

Felhasznált irodalom és források

- HAMZA Gábor: Emlékezés Túry Sándor Kornélra (1892–1971), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára. https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/Tury%20Sandor_Kornel_MTA_2019_Hamza.pdf (2023. 07. 29.)
- HACK Márta: Az európai jogi kultúra zsidó-keresztény gyökerei. DÍKÉ 2017/1. sz. 9–32.
- HERGER Csabánél: Az igazságosság és a jogtalanság határai a magyar magánjogban (1920–1944). JURA 2019/1. sz. 94–103.
- KELSEN, Hans: Die platonische Gerechtigkeit. Kant-Studien 1933/1–2. sz. 91–117.
- KELSEN, Hans: Verteidigung der Demokratie. Blätter der Staatspartei 1932/2. sz. 90–98.
- OLECHOWSKI, Thomas: Hans Kelsen. Biographie eines Rechtswissenschaftlers. Tübingen 2017
- KELSEN, Hans: Was ist Gerechtigkeit? Vortrag, gehalten bei der Sitzung der Wiener Juristischen Gesellschaft vom 11. Februar 1953. JBl 1953/75. sz. 180–183.
- KRAUSZ Bernadett: Magyar magánjogászok a német jog hatásáról és a jogfosztásról (1920–1944). DÍKÉ 2020/2. sz. 55–66.
- MESZLÉNY Artur: Nyári tépelődések. Jogtudományi Közlöny 1922/14. sz. 105–106.
- RADBRUCH, Gustav - HASSEMER, Winfried: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. Juristische Zeitgeschichte. Kleine Reihe 4, Klassische Texte. Baden-Baden 2002
- SCHWEITZER Gábor: „Der Name Euer Gnaden ist mittlerweile ein Begriff auch im Dritten Reich, der alle Türen öffnet.” Zoltán Magyarors Schüleri nationalsozialistischen Deutschland (1933–1944). DÍKÉ 2021/2. sz. 161–178.
- TÚRY Sándor Kornél: Igazságellenes tényezők a jogban, különös tekintettel a kereskedelmi jogra. Budapest 1935

²⁴ MESZLÉNY, Nyári tépelődések 105–106.